

Renan szellemének egyedüli képviselője és folytatója Szomory. Persze jellemző, hogy Horeb, aki annyiszor hivatkozik Renanra, az ő kereszténységének értelmében beszél, de némi zsidó indulattal, mint ahogy Szomorynál is mindig vegyül valami zsidó idegesség a renani nyugalomhoz.

Kereszténységnek és zsidóságnak ezt a keveredését, mely annyira lényeges alkatrésze Szomory művészetének, leginkább stílusa tükrözi vissza. A regényíró általában furcsa vegyülete a megfigyelő tudósnak, a lélekelemzőnek, az izgalmas történetek ponyvaírójának és a költőnek. Szomoryban a költő jutott túlsúlyra. A helyzeteket, emberi természeteket, az egész életet a nyelv zenéjével és fordulataival adja vissza. Ez a stílus zsidó idegességével, pesti hanyagságával és franciás szerkezeteivel is a magyar nyelv diadala, mert a léleknek és művészetnek egy egész új világrészét hódította meg számára. Szomory régi nyelvének csupán egy eleme, a vörösmartyas súlyosság hiányzik a HOREB TANÁR ÚRBÓL. De hova is lehetett volna fokozni a II. LAJOS KIRÁLY, II. JÓZSEF CSÁSZÁR, a HARRY RUSSEL DORSAN, a LEVELEK EGY BARÁTNŐMHÖZ „nagy zenéjét”, mely a régi Szomorynak még dekadenciáját is feszültté és heroikussá tudta tenni. Erre a zenére azonban nincs is szükségünk Szomorynak e legbájosabb munkájánál, melynek végén az olvasó szinte úgy érzi, hogy udvariasat, szépet, kedveset a mai világban már csak ezen a különös nyelven lehet elmondani.

LEKTORI JELENTÉS GÉHER ISTVÁN: LYRA PHILOLOGICA

63 vers, kézirat, 84 oldal

Már a cím is kihívó. Pedig nem üres ijesztgetés – Géher versei át vannak itatva filológiai anyaggal: idegen (túlnyomóan angol) művekből vett szavakkal, idézetekkel, azokra való utalásokkal. Ezeknek az utalásoknak én magam a felét sem értem. Zavarba ejtő tapasztalat, de a versek fölfogását – nem szabatos szó, de az „élvezését” még kevésbé volna az – nem nagyon zavarja. A XXXII. versnek például (mert a szerző számozza is őket, így, rómaiain) olasz címe van: FU SOPRA NOI RICHIUSO.” (Így, fél idézőjellel.) Nem ismerem, nem is értem. De ez nem akadályoz abban, hogy történetét, figuráit (mert igenis, történet és figurák vannak benne) szépnek, igaznak és az egész verset a kötet egyik legjobb darabjának találjam. Sőt, ha összefüggésbe akarnám hozni pl. a DIVINA COMMEDIA Ulysses-epizódjával (mert talán mégis onnan való az idézet), csak zavarná a percepciómat. (Hogy egyszer én is more philologico beszéljek.) Másik példa. A SIR WALTER VIRGINIÁBÓL akkor is szép, okos vers, ha nem jut eszünkbe, hogy nyilván Raleigh-ről, Erzsébet királynő kalandos életű kegyencéről van szó: elég annyit sejtünk, hogy egy régi, angol úr mondja el, már Amerika fölfedezése után a négy sort – ennyit pedig minden épeszű ember kitalál. Néha még az is előfordul, hogy a filológiai elem csakugyan lírai hatóanyaggá alakul, mint a BALLADAI HOMÁLY angol–magyar dalszerűségében – igaz, ilyenkor is inyencknek való fűszerré.

Persze, mindezek a közömbösíthető vagy akár jól fölhasznált filológiai mozzanatok is hozzájárulnak a kötet nagyobb részének hipersznobisztikus, makaróni jellegéhez.

És ez a költészetként alkalmazott filologizmus csak a legföltűnőbb, de még nem is a legkivívóbb eleme Géher versanyagának. Az olvasó (legalábbis magamról ítélve) nyilván e költészet kihagyásosságával tudna legkevésbé kibékülni. Nem mintha az elmúlt évtizedben ne sulykolták volna bele a magyar közönségbe is, hogy a modern költészet egyik legfőbb alapja a kihagyás – akárcsak a valahai francia közönségbe a hármas egyseget. De senki sem hajtotta be rajtunk ezt a leckét olyan erőszakosan és látványosan, mint Géher. Kötetének mottója egy Hemingway-mondat, a kihagyás módszerének védelmére. De még a kihagyás, elhallgatás e nagy művészetének mondatát is megcsonkítja – elvágja egy mintha szóval és utána három ponttal. Az elvágás is fontos szerepet játszik Géher módszerében. Igaz, hogy az elvágás írásjele Géhernél többnyire nem a három pont, hanem a gondolatjel. Így fejezi be például a már föntebb említett, olasz című, kiemelkedően szép versét is: „De már a láthatáron felmerült előtte –” Iszonyatos látomással ér föl ez a gondolatjel.

Nem állítom, persze, hogy mindig ilyen szerencsések az elvágásai, különösen, amikor nem is gondolat-, hanem kötőjel fejezi be a verset, vagyis hagyja félbe magát a szót. Persze, az elvágás, kihagyás, mint említettem, immár megszentelt hagyománya a költészetnek. De míg a többi költő magától értetődő természetességgel lepi meg vele (ha ugyan meglepi) az olvasót, Géher filológiai becsületessége írásjelekkel adja tudtunkra, mit művelt. (Különben is, az írásjelek fokozott jelentőségre tettek szert bizonyosfajta modern költészetünkben.) Géher kihagyásjele a pont, három vagy több is. Van verse, tízsoros (SZÖVEGROMLÁS), amelyben több a pont, mint a betű. Gondolom, nem sértem vele Géher költői szándékait, ha ilyen jellegű darabjainak nagy részét a versviccek (nem viccversek!) műfajába sorolom. Akad köztük egy-két jó vicc, és akadnak, persze, rossz viccek is: a kihagyásnak is megvan a maga kockázata. De ez a kockázat nem nagyobb (csak talán rajtakaphatóbb), mint a túlbeszéltség – amelyik még mindig az elharapódzottabb módszer költészetünkben.

És ezzel végére értünk mindazon felületi jelenségek felsorolásának, amelyek a kötet kiadását kétségessé tehetnék, és amelyek fölött elsiklani a lektornak sem kedve, sem joga.

Tíz évvel ezelőtt gondolni sem lehetett volna e kötet kiadására. De tíz év óta nagyon változott a kiadásra kerülő magyar költészet képe, és még nagyobbat a versolvasó, vagy mondjuk szerényebben, versfölvéző közönség teherbíró képessége – mondhatnám, igénye is. Juhász Ferenc egy nyilatkozatában olyasmit mondott, hogy a vers nem cukorka, amit el lehet szopogatni. (Aminthogy „a szocializmus nem a boldogság szűrőlése” – Sztálin szavaival.) Irodalmi közvéleményünk több olyan költői életművet is tisztel, amit hajlandó volt lenyelni, ha már nem tudta megrágni – és ha nem akarta, hogy fönnakadjon a torkán.

Géher lírai törekvései az újabb magyar költészeti bolygórendszer leghatékonyabb vonzásai közül két vezércsillagot követnek, a Pilinszkyét meg a Tandoriét, nem tartván azonban igényt az előbbi transzcendentálisizmusára, és nem tarthatván igényt – minden imponáló tárgyi és mesterségbeli tudásával sem – az utóbbi kellemetes gráciájára. E két, bolygóközi, erős irányhatás mellett azonban egy mélyből felbuzgó forrás is táplálja ezt a filológiába rejtőző lírát: az Aranyé. Titkos forrásnak se mondható, mert Géher, megint csak filológiai becsületességgel, több versének már a címében is jelzi azt a tápanyagot, amit versformálása és a minden makaróni-negélyeskedésen átütő versnyelve Arany HAMLET-fordításának köszönhet.

Csakhogya valódi költő – és Géher mindazonáltal valódi – nem használhat szervesen egy nyelvet, nyelvezetet: a költői nyelvjárás együtt jár a költői észjárással. Jelen esetben az Arany János-i nyelvi indítékkal az a „marcona józanság”, az a nagy hagyományú magyar sztoicizmus, amit csak azért szoktak néha összetéveszteni a cinizmussal, mert sokszor elválaszthatatlanul összefügg az ugyancsak magyar szabású akasztófahumorral, az „úgy még sose volt, hogy valahogy ne lett volna” egykedvűségével, azzal az optimizmussal a kétségbeesésben, ahogy az ördög nyakán pokokra vitetett székely vigasztalta a sorsán szánakozót: még mindig jobb, mint ha neki kellene vinni az ördögöt. Az intellektualitásnak, a sztoicizmusnak és a humornak ez az együttthatója teszi, hogy Géher legsajátabb műfaja a kurta gnóma. Érdeemes megfigyelni például, ahogy ezt a háromsoros, első odapillantásra kétségtelenül pilinszkys szerkezetű versét egy villanásnyi finctor hirtelen metafizikátlanul magyarrá végezi:

*„Kopottan, mint Akárki,
viseld közöttük elszabott
világodat: viselkedj.”*

A „viseld – viselkedj” fogása olyan módszerre utal, amely nem Géher kezdeményezése: költészetünk egyik új irányzatában a szóvicc pillanatnyi ötletből poétikai elemmé lépett elő. Ennek a poétikai eszköznek nincs is találékonyabb mestere Géhernél. De nála éppen a szóvicc a legközvetlenebb kifejezője a „marcona józanságnak”, a sztoikus akasztófahumornak.

És bevallom, költészetének e hivalkodás nélküli, mindvégig kimondatlan, sőt, úgylehet, öntudatlanul magyar jellege – pontosabban úgy kellene mondanom: jelleme – az, ami verseinek olvasása közben, folyamatos bosszankodásom ellenére, még kiadatlan kötetének pártjára állított.

De nem csak ez. Géher azok közé az egyre ritkuló költőink közé tartozik, akik akarnak valamit, akiknek van mondanivalójuk. Hogy mit akar? mi a mondanivalója? ezt nem tudnám megmondani. De ellentétben azokkal a költőkkel, akik túlbeszélésbe vagy köntörfalazásba rejtik a mondanivalójukat – vagy inkább azt, hogy nincs mondanivalójuk –, Géher a mondanivalóját elharapja. Mintha nem akarná vagy legalábbis átallná kimondani.

Honnan, miért ez a nem is tartózkodás, hanem visszatartás? Úgylehet, az is hozzájárul, hogy Géher lassan érő vagy legalábbis későn jelentkező költő. Költészetete mindedig lappangó költészet volt, és nem tudhatjuk, milyen külső vagy belső körülmények kényszerítették a lappangásba. De ha valami föloldhatja gátlásait, leoldhatja filológiai, önvédelmi páncélzatát, az csak a nyilvánosság, a visszhang, a megjelenés lehet. Én bízom benne, hogy ez kiugratja a nyulat a bokorból. Persze, lehet, hogy nem is nyúl az, ami abban a bokorban lappang. Lehet, hogy meglepetésünk nem lesz kellemes. De a kiadónak, úgy érzem, vállalnia kell ezt a kockázatot.

Jó néhány sikerült, érdekes versén és általános költői tudásán kívül ez az, amiért kötetét határozottan kiadásra ajánlom. Mégpedig úgy, ahogy van, az egyébként indokolható megrostálás nélkül: egy módszer végletét bocsátanók a nyilvánosság elé, sikereivel és kockázatával, buktatóival együtt.

Persze, jó volna, ha sikerülne a költőt lebeszélni a nagyképműven riasztó kötetcímről. Elvégre a régi lovagok is csak pajzsukon viselték címerüket – nem találták szükségesnek a sisakjukra is ráfesteni.